

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1974.2.04>

K. KAPLINSKI

KÄSITÖÖTSUNFTIDE TEKKIMISEST TALLINNAS

Töötootlikkuse suurenemise ja ühiskondliku tööjaotuse süvenemise tulemusena tekkisid Eesti ala muistsetel asukatel järk-järgult avarduvad kaubanduslikud sidemed, mis ei arenenud mitte ainult kohalike hõimude vahel, vaid ulatusid kaugemalegi. II aastatuhande algul hakkas põllumajandusest eralduv käsitöö siin koonduma linnataolisesse asulatesse, mis tekkisid liiklusteede sõlmpunktides ning teatud soodustavatel asjaoludel oma lähematest naabermaakondadest majanduslikus arengus ettejäädunud territooriumidel.

Tallinna asukoht oli linna tekkimiseks soodne juba liiklusgeograafiliste eeltingimuste tõttu. Tema kui muistsete eestlaste kaubanduskeskuse tähtsusest ja tolleaegselt arenemistasemest räägivad mitmed X—XII sajandiga dateeritud aardeleidud linna lähimast ümbrusest.¹ 1952. aastal Toompeal toimunud arheoloogilistel kaevamistel avastati XI—XII sajandisse kuuluvat kultuurkihist eestipärasteid tarbeesemeid, mille sarnaseid on päevalvalge tulnud teistestki samasse perioodi kuuluvatest eesti linnustest. 1953. aastal Raekoja platsi arheoloogilisel kaevamisel leiti XII—XIII sajandiga dateeritavaid esemeid ja käsitöötooteid, mis kinnitavad, et siin oli samaaegselt toimunud nii kaubavahetus kui ka käsitöötoodete valmistamine.²

Seni äärmiselt piiratud ulatuses teostatud arheoloogiliste kaevamiste tulemused ei võimalda otsustada kaubakäibe ulatuse ja käsitöötoodangu mahu üle tolleaegses Tallinnas ega kindlaks määrata all-linna tekkimise aega. Arusaadavalt pole kuni XIII sajandini mingeid andmeid ka siinse käsitöö organisatsioonilise külje kohta.

Võimalik, et just gildid ja vennaskonnad olid selliseks organisatsioonivormiks, mis mitmelt poolt varajastesse linnadesse asunud inimestel, nende hulgas ka käsitöölistel, võimaldas rahuldada religioosseid vajadusi ja vastastikku üksteist abistada. Kesk-Euroopast on vanimaid gilde teada juba VIII, Skandinaaviamaadest XI sajandist alates. Paari Tallinna gildi päritolu arvatakse ulatuvat aega enne linna vallutamist taanlaste poolt.³

Feodaalkorra arenemise ning linnakäsitöö täieliku väljakujunemise käandel hakkasid üksikutel erialadel tegutsevad käsitöölised koonduma keskajale iseloomulikesse kutsealastesse korporatsioonidesse — tsunftidesse.⁴ Samal ajal jäid püsima gildid, mis Liivimaa linnades säilitasid kogu keskaja vältel suurema osatähtsuse kui Kesk-Euroopa linnades.

¹ H. Moora, Linnustevõrgu väljakujunemine, linnaliste asulate tekkimine. Rmt.: Eesti arhitektuuri ajalugu. Peatoim. H. Arman. Tallinn, 1965, lk. 20.

² S. Tarakanova, O. Saadre, Tallinnas 1952.—1953. aastal teostatud arheoloogiliste kaevamiste tulemusi. Rmt.: Muistised asulad ja linnused. Arheoloogiline kogumik I. Toim. H. Moora, L. Jaanits. Tallinn, 1955, lk. 16, 24, 28, 29. Käsitöö arengutaseme kohta üldisemalt vt. H. Moora, Käsitöö arenemisjärg Baltimail 12.—13. sajandil. Rmt.: Pronksiajast varase feodalismi. Tallinn, 1966, lk. 123—128.

³ V. Niitemaa ettekande venekeelne tõlge «Ремесленное дело в средние века в районе Балтийского моря», lk. 7. Säilitatakse ENSV TA Ajaloo Instituudi Oktoobri-eelse perioodi ajaloo sektoris.

⁴ Tsunftide asutamise põhjustest vt. K. Маркс и Ф. Энгельс, Немецкая идеология. Соч., т. 3, lk. 50, 51.

Käsitöotsunftide algete tekkimise ja tsunftikorra lõpliku väljakujunemise ajaline piiritlemine on tähtsamaid käsitööajaloo probleeme kõikjal, kus tsunftikord on eksisteerinud. See ei ole tähtis mitte üksnes käsitöö, vaid ka linna majanduslike funktsioonide, turu ja kaubakäibe, sotsiaalse liigenduse ning Baltimaade linnade ajaloos eriti olulise linna-elanike rahvusliku koosseisu selgitamisel. Edaspidine uurimine peaks selgitama sedagi, kuivõrd maa põliselanike kogukondlikud traditsioonid on avaldanud mõju vennaskondlike ning erialaste korporatsioonide tekkimisele ja arenemisele Eesti ala linnades.

Käsitöotsunftide varasele perioodile, s. o. esimeste kutsealaste korporatsioonide tekkimisest kuni nende ametliku reglementeerimiseni, millest pole säilinud tsunftide põhikirju, on uurijad äärmiselt vähe tähelepanu pühendanud.⁵

Käsitöotsunftide asutamise ja reglementeerimise potentsiaalseks aluseks oli eelkõige vastaval erialal töötavate käsitöömeistrite vajadus oma organisatsiooni ja selle ametliku tunnustamise järele. Selle vajaduse tekkimine aga sõltus linna suuruselt, majanduslikult ja poliitiliselt tähtsusest ning profiilist, konkurentsist jm. Käsitöotsunftid eksisteerisid keskjal ainult suuremates linnades, kus meistrite arvukus võimaldas ja lausa nõudis nende asutamist.

Tallinnas ja teistes Vana-Liivimaa linnades tekkisid ja arenesid käsitöotsunftid eritingimustes. Liivlaste, lätlaste ja eestlaste maade vallutamise ajal ja pärast seda asus siia arvukalt saksa kaupmehi, neile aga järgnes saksa käsitöölisi, kes vallutatud alal tõusid eelisseisundisse. Nagu teame, pärinevad esimesed käsitöotsunftide privileegid saksa linnades juba XII sajandi esimesest poolest, kuigi väljakujunenud tsunftisuhetest nendes linnades ei saa rääkida enne XIII sajandi keskpaika.⁶ Arvukad näited käsitöotsunftide ajaloost Kesk- ja Lääne-Euroopas, Skandinaavias ja mujal kinnitavad, et need tsunftid olid sageli tegutsenud aastakümneid, isegi aastasadu enne ametlikku reglementeerimist. Niisiis olid Vana-Liivimaale ümberasunud saksa käsitöölised ja kaupmehed tsunftilude ja eelistega hästi kursis ning töid kaasa nii oma tootmisalased kui ka ühiskondliku elu kogemused.

Teiselt poolt kulus teatud aeg, mille jooksul üksikud linnad vallutatud aladel saavutasid vajaliku majandusliku taseme ja suuruse ning neis ületati tsunfti asutamiseks vajalike meistrite arvu «kriitiline piir» mingis käsitööharus. Nagu hilisemal ajal olid esimesed signaalid tsunfti asutamiseks tulnud altpoolt, nii tekkisid selgi varasel etapil esimesed käsitöölised kutsealased ühingud stiihiliselt ja just neil erialadel, mis linna majandusliku profiili tõttu pakkusid suuremale arvule käsitöölisele äraelamisvõimalusi, kuid vajasid samal ajal ka kaitset teistest linnadest tulnud käsitöölise ja maakäsitöö konkurentsi eest.

Meistrite minimaalset arvu, mille juures tsunfti asutamine vajalikuks osutus, ei ole algusaegadel nähtavasti mitte kuskil seadusandlikus korras kindlaks määratud. See arv sõltus ilmselt käsitööametite endi vajadustest. Käsitöotsunfti juhtkond koosnes tavaliselt kolmest meistrist, s. o. kaheks kuni kolmeks aastaks valitud oldermannist ja kahest kaasistujast.⁷ Neljast meistrist koosnevat tsunfti on peetud juba vajalikuks, nagu kinnitab nelja habemeajaja katse reglementeerida oma ametit Tallinnas XVI sajandi 20-ndatel aastatel.⁸ Kuna aga nende jõupingutused vilja ei kandnud, siis võib oletada, et tsunfti

⁵ Senini on seda kõige laiahaardelisemalt käsitlenud B. Rō b a k o v oma uurimuses «Ремесло древней Руси» (M., 1948), lk. 737 jj.

⁶ Deutsche Geschichte von den Anfängen bis 1789. Bd. I. Hrsg. H.-J. Bartmuss, J. Streisand u. a. Berlin, 1967, lk. 236, 343.

⁷ Erandiks oli Tallinna lihunikude tsunft, kelle eesotsas seisid oldermann ja vaid üks kaasistuja. Igal aastal vastla ajal sai kaasistuja oldermanniks ning tema asemele valiti uus kaasistuja.

⁸ W. Stieda, Einige Actenstücke zur Geschichte des Revaler Gewerbewesen im XVI Jahrh. Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, Bd. IV. Reval, 1894, lk. 114. Tallinna habemeajajate tsunfti kohta on teateid juba 1498. aastast. (Vt. A. P l a e s t e r e r, Tallinna pärgamentne rendiseraamat 1382—1518. Tallinna Linnaarhiivi väljaanded nr. 5. Tallinn, 1930, nr. 1202). Tsunftikäsitöölise ja «jäneste», maakäsitöölise ning eeslinnades ja Toompeal elunevate käsitöölise vahel XVII sajandil toimuv konkurentsivõitlus, mille üksikasjadel ei ole käesolevas artiklis võimalik peatuda, ning sellega seoses saanud

reglementeerimiseks peeti nelja meistrit siiski väheseks. Käesolevas uurimuses ongi reglementeeritud tsunfti liikmeskonna alumiseks piiriks arvatud vähemalt viie meistri olemasolu.

Ka Tallinna käsitöotsunftide kõige varasemast perioodist ei ole säilinud põhikirju (skraasid, statuute). Üksikuid otsesemaid või kaudsemaid teateid tsunftide või nende taoliste vennaskondade eksisteerimise kohta Tallinnas võib leida mitmetest erinevatest allikatest üsna juhuslikult. Tsunftide võimaliku olemasolu üle enne skraade kinnitamist võib mõnevõrra otsustada ka käsitöömeistrite arvu järgi teatud erialal, millel lähemalt peatume allpool.

Varasemaid teateid Tallinna käsitöolistest sisaldavad kirjalikud allikad alates 1312. aastast, tsunftide asutamise kohta sel varasel perioodil aga puuduvad andmed. Seetõttu on linnaajaloo uurijad selles küsimuses erinevatel seisukohtadel. Ühed lähtuvad tsunftide vanuse piiritlemisel statuutide kinnitamise daatumitest, mistõttu tsunftide asutamine langeb tunduvalt hilisemasse aega, kui see tegelikult oli toimunud, sest põhikirja kehtestamine ei peegelda tsunfti asutamisaega, teised lähtuvad tsunftide kohta käivate esimeste teadete ilmumisest kirjalikesse allikatesse. Kahtlemata tuleb viimast dateerimisprintsipi pidada õigemaks, kuid nii ühel kui teisel juhul tuleb käsitöotsunftide ajaloos esimeste kutsealaste ühingute tekkimisest kuni arenenud tsunftisuhete väljakujunemiseni eristada teatud kindlaid tunnuseid omavaid etappe.

Läänemere lõunarannikul asuvates Lüübekis, Stettinis ja Rostockis olid käsitöotsunftid olemas hiljemalt XIII sajandi algul. Käsitöö arenes seal kiiresti. Lüübekis näiteks oli 1384. aastal 110 käsitööala, milledest 36 olid koondunud tsunftidesse. Rostockis eksisteeris XIV sajandi lõpul 44 käsitöotsunfti.⁹

Eesti ja Läti alal toimus linnade ja käsitöö arenemine tunduvalt hiljem. Vanimad siinsetest linnadest teada olevad ja säilinud käsitööametite põhikirjad pärinevad XIV sajandi keskelt. Riia kullasseppade ameti skraa kannab daatumit 1360,¹⁰ Tallinna rätsepaameti vanim skraa¹¹ pärineb aga P. Johanseni dateeringu järgi ajavahemikust 1363—1374.¹² Võrreldes teiste XIV sajandi keskel kinnitatud tsunftipõhikirjadega, annavad silmanähtavad paleograafilised iseärasused, nagu ohtralt kasutatud abbreviatuurid, arhailine stiil ja keel, küllalt põhjust arvata, et Tallinna rätsepaameti skraa pärineb tunduvalt varasemast ajast, vähemalt XIV sajandi keskelt või isegi esimesest poolest. Selles skraas figureerib säte, mis on ilmses suguluses Lüübeki rätsepaameti vanima, samuti täpselt dateerimata skraaga. Nagu kinnitab C. Wehrmann, pole viimasegi vanuse määramiseks muid pidepunkte kui paleograafilised tunnused, milledest lähtudes skraa orienteerivaks tekkeajaks peetakse aastat 1370.¹³ See daatum aga on ilmselt liiga hiline.¹⁴ Senistel andmetel on XIV sajandist säilinud kaheksa Riia ja kolm Tallinna rae poolt kinnitatud käsitööameti põhikirja.

arvukad mõlemapoolsed kaebused ei võimaldanud Rootsi valitsusel pealtvaataja ossa jääda. Gustav Adolfi Tallinnas viibimise ajal 15. veebruaril 1626 Toompea käsitöolistele antud privileeg lubas Toompeal asutada tsunfti ja kinnitada selle põhikirja, niipea kui meistrite arv mõnel käsitööalal seda võimaldas. Rootsis oli samal ajal tsunfti asutamiseks vajalik alammäär neli meistrit. Nii oli see nähtavasti ka Toompeal. Pärast 1650. aastat loodi Toompeal mitu iseseisvat tsunfti, kuna siis nagu all-linnaski võis tsunfti moodustada juba kolme meistri olemasolul. Sellega ongi seletatav tsunftide arvu järsk tõus Tallinnas XVII sajandil.

6. detsembrist 1669 said Tallinna habemeajajad iseseisva tsunfti põhikirja kehtivusega kümme aastat. Sel ajal koosnes nende amet vaid neljast meistrist.

⁹ V. Niitemaa ettekande venekeelne tõlge, lk. 11.

¹⁰ W. Stieda, C. Mettig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis J. 1621. Riga, 1896, lk. 294—297.

¹¹ TLRA (=Tallinna Linna Riiklik Arhiiv), f. 230, nim. 1, s.-ü. A, c. 36 b.

¹² P. Johansen, Tallinna märkmeteraamatud 1333—1374. Tallinna Linnaarhiivi väljaand nr. 8. Tallinn, 1935, lk. XLIII.

¹³ C. Wehrmann, Die älteren Lübekischen Zunftrollen. Lübeck, 1864, lk. 422.

¹⁴ It[em] we in der ku[m]penge is de en seal nicht dreghen halferede koghelen edder hosen he en hebbe dar rok edder gheselschap to /hofs mester edder knecht/. (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. c. 36 b, l. 1.) Item schal neman in vnsem ampte, he si sulves edder knecht, halveirde hosen dregen, he en drege darto rock vnde kogelen, by

A. Plaestereril ja P. Johansenil on korda läinud välja selgitada mitmete käsitööstunfite olemasolu Tallinnas juba XIV sajandi teisel veerandil. A. Plaestereri arvates on iseseisvat põhikirja omava sadulseppade tsunfti tegutsemine Tallinnas tõenäoline 1335. aastal.¹⁵ Tallinna 1335. aasta märkmeteraamatust, mille sissekanded algavad 1333. aastal, leiame üsna arvukaid teateid käsitööstunfite kohta seoses tsunftimeistri ja kodanikuõiguste andmise ja mitmele käsitöömeistrile (vt. ka tab. 1).

Mõnes linnas pidi esmajärgulises tsunftis meistriõigused omandanu ka kodaniku-seisusesse astuma ning niihästi kodanikuraha kui ka tsunftiliikmeks astumise maksu tasuma. XIV sajandil nõuti Tallinnas võrdset kõigilt kodanikelt 24 ööri, s. o. $\frac{1}{2}$ marka kodanikuraha, tsunftiliikmeks astumise maks aga oli kuus ööri. Selline kodanikuraha kogumise kord võimaldab kodaniku-seisusesse astunud linnaelanike hulgast välja selgitada käsitöölised, kes olid omandanud nii kodaniku- kui ka tsunftimeistri õigused.

V. Niitemaa juhib tähelepanu uutele joontele, mis esinesid korporatsioonidesüsteemi arenemises Vana-Liivimaa linnades XIV sajandi keskel. Vanade ühis- ja vennaskondlikeks organisatsioonideks olnud gildide kõrval hakkasid linnaelanikud sel ajal asutama uusi, endistest märgatavalt enam erialaseid ja rahvuslikke põhimõtteid kaitsvaid korporatsioone.¹⁶ Riia kaupmeeste ehk Suurgildi asutati 1354. aastal. Koos sellega hakkasid sakslased mittedakslastest vahelkauplejaid kaubandusest välja tõrjuma, mis siitpeale samuti sai sakslaste monopoliks. Tallinna gildide arengus näeb V. Niitemaa samu tendentse, kuna Tallinnas enne 1363. aastat loodud kaupmeeste gildi skraas keelatakse mittedakslastel gildi koosolekutest osa võtta.¹⁷ Samasuguseid muutusi on ta märganud ka käsitööringkondades. 1352. aastal sai Riia Väikegild nii saksa kui ka mittedaksa käsitöölise ühiskondlikuks ja keelaseks organisatsiooniks. Tallinnas aga jäid Kanuti ja Oleviste gild pärast kaupmeeste eraldumist käsitöölise gildideks. Uut liiki gildide juurdumist Liivimaa linnades XIV sajandi keskel peab V. Niitemaa üleminekuperioodiks tsunftikorrale XIV sajandi teisel poolel.¹⁸ Samas aga ei pööra ta tähelepanu XIV sajandi esimesel poolel eksisteerinud tsunftidele. Tuleb arvata, et korporatsioonide arengus XIV sajandi keskel ilmnunud uued tendentsid olid pikaajalise arenemise tulemuseks, mis seisnes erialaste korporatsioonide eraldumises senistest ühistest gildidest. Seda eraldumist oli ette valmistanud kogu senine linnamajanduse arenemine, mille kestel olid gildide kõrvale tekkinud üksikud käsitööstunfited juba tunduvalt varem. XIV sajandi 30-ndatel aastatel esinenud tsunftiliikmeks astumise maksu kogumine koos kodanikurahaga kajastab V. Niitemaa arvates gildi liikmeks astumise juhtumeid.¹⁹ Et aga neil puhkudel oli siiski

synem wedde, vnde mit alle nen vnrecht wand to dregende. (C. Wehrmann, Die älteren Lübekischen Zunftrollen, lk. 422.)

Näeme, et nii Lüübekis kui ka Tallinnas pidid rätsepmeistrid ja sellid kandma ainult seisusele vastavaid rõivaid, kusjuures Lüübeki rätsepail võisid need olla ömmeldud ainult kohalike kangrute valmistatud kalevisortidest. Erinevalt Lüübekist nõudis Tallinna raad, et rätsepmeistrid ja sellid pidid olema gildiliikmed ning kinnisvara omanikud, s. t. paiksed linnaelanikud. Hiljem, XIV sajandi teisel poolel, nõuti Tallinnas teatud varanduslikku garantiid päritava kinnisvara näol kullasseppadelt, maalritelt, klaasseppadelt, puunikerdajatelt, mööbelseppadelt ja rätsepalt, s. o. käsitöölistel, kes töötlesid vääris- ja hinnalisi materjale. Skraa hilisemates redaktsioonides see säte enam ei figureeri. Tallinnas valmistatud rätsepaid rõivaid kallihinnalised importkalevist, seepärast on tellija huvides rätsepmeistritelt varandusliku tagatise nõudmine mõistetav.

¹⁵ A. Plaesterer, Das Alt-Reval Gewerbe der Pistemaker. Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands, Bd. XIII. Reval, 1927, lk. 25.

¹⁶ V. Niitemaa, Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter. Helsinki, 1949, lk. 59 jj.

¹⁷ Sealsamas, lk. 60.

¹⁸ Sealsamas, lk. 62.

¹⁹ Sealsamas, lk. 56. Schilleri-Lübbeni keskalamsaksa keele sõnaraamatus antakse alamsaksa keelse *inningemester* saksakeelseks vasteks *Gildemeister*. Samas esitatud näites *we radmanne unde burmestere inningemestere und borgere* tähendab see sõna kindlasti tsunftimeistrit. (K. Schiller, A. Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, Bd. II. Bremen, 1876, lk. 373.) Samale järeldusele on jõudnud ka hilisema keskalamsaksa keele sõnaraamatu autorid A. Lasch ja C. Borchling. (Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. Fortgeführt u. hrsg. von G. Cordes, Bd. II. Neumünster, 1963, veerg 445.)

Käsitööala ja vennaskonna või tsunfti esmakordselt mainimise ja skraa kehtestamise aastad

Tsunftid	Käsitööala mainitakse esmakordselt	Vennaskonda või tsunfti mainitakse esmakordselt	Skraa kehtestati
Rätsepad,	1282	1337	XIV saj.
kalevišäärijad	1343	1335	keskel
Kullassepad	1312	1393	1393
Lihunikud	1315	1340—1350	1394
Kivi- ja	1333	1369	1402
müürsepad	1369	...	...
Sepad	1312	1374(?)	1415
Kingsepad	1312	1335	1416
Puusepad	1343	1370	1420(?)
Köösnerid	1317	1406—1413	1423
Voorimehed	1340	1371	1435
Pagarid	1312	1335(?)	1438
Püütsepad	1312	1406—1413	1443
Ollekanadjad	1374	1456	1456
Sadul-,	1333	1335(?)	1459
pannal- ja	1389	...	...
rihmasepad ning	1334	...	...
pistemaakrid	1333	...	...
(ehteseпад)			
Kanepipunujad	1399	1462	1462
Kannupruulid	1314	1498	1498
Mündrikud	1360	1506	1506
Maalrid,	1360	1513	1513
klaassepad,	1468	...	...
puunikerdajad,	1346	...	...
mööbelsepad	...	...	...
Kandjad	1371	1529	1529
Kalurid	1312	1374(?)	1524

tegemist kitsamalt käsitöötsunftidega, kinnitavad järgmised faktid: 1) termin *innung* ei tähendanud keskajal mitte niivõrd gildi kui just tsunfti; 2) pole teada, et raad oleks kogunud gildidesse astumise maksu, sest vastasel juhul oleks Tallinna allikates linnaelanike arv, kes seda maksu maksid, tunduvalt suurem; 3) pole teada ühtki juhtumit, kus gildi pääsemine oleks olnud seotud kodanikuõiguste omandamisega. Küll aga kehtis see tingimus käsitöötsunfti pääsemisel.

Seoses gildide profiili diferentseerumisega XIV sajandi esimesel poolel hakkas ka tsunftikord Tallinnas välja kujunema. 1335. aastal kohustus kangur Christianus jaanipäevaks maksma $\frac{1}{2}$ marka kodanikuraha ja kuus ööri tsunftimeistriks astumise eest.²⁰ Sama aastal mainitakse samas seoses kalevišäärijat Rodolfust,²¹ kingseppa Tymmot, kes väimehe eest maksis 30 ööri,²² ning käsitöölisi Henricus de Deminit,²³ Henricus Duvelsmoderit,²⁴ Conradus Embeket²⁵ ja Johannes Peronat,²⁶ kes kõik maksid raele 30 ööri, kuigi mõnel juhul ei selgu, millise tsunfti liikmeks astuti.

²⁰ It[em] Christianus textor te[netur] $\frac{1}{2}$ m. arg. et 6 or pro introitu, dicto, innige ad festum beati Johannis baptiste persolvendas. (P. Johansen, Tallinna märkmete- raamatud 1333—1374, nr. 67.)

²¹ Sealsamas, nr. 100.

²² Sealsamas, nr. 88.

²³ Sealsamas, nr. 66.

²⁴ Sealsamas, nr. 100 (kalevišäärija).

²⁵ Sealsamas (pagar?).

²⁶ Sealsamas.

1337. aastal omandas linnakodaniku- ja tsunftimeistri õigused Henricus de Abo.²⁷ 1342. aastal kingsepp Osborn²⁸ ja keegi rätsepmeister²⁹ ning 1345. aastal Hasso poeg.³⁰

P. Johanseni väite kohaselt eksisteeris 1340. aastal Tallinnas kiviseppade vennaskond.³¹ Kahjuks ei sisalda käesoleval ajal Tallinna Linna Riiklikus Arhiivis leiduvad säilitusüksused selle vennaskonna kohta teateid. Seda väärtuslikumaks tuleb pidada Niguliste linnakihelkonna maksunimistust leiduvat teadet kiviseppade tsunfti kohta 1369. aastast.³² Tsunfti kuulus tol ajal 36 meistrit, kaasa arvatud oldermann ja kaks kaasistajat. Samal aastal määrati tsunfti juurde taas kaks raeliiget tsunftihärradeks.³³ Nagu näeme, oli tsunftimeistrite arv juba sel aastal silmapaistvalt suur ning tsunfti juhtkond klassikaliselt välja kujunenud. Järelikult oli tsunft moodustatud juba enne 1369. aastat. Teade on äärmiselt oluline veel selle poolest, et seni oli kiviseppade tsunfti ajalugu alustatud tavaliselt 1402. aastast, kust pärineb tsunfti vanim põhikiri. Sellest lähtudes on paljud arhitektuuriajaloolased arvanud, et kiviarkhitektuur hakkas Tallinnas laiemalt levima alles XV sajandi algul või isegi pärast 1433. aasta tulekahju. Kuna kiviseppade arv on silmapaistvalt kõrge ka järgmistes XIV sajandi lõpust pärinevates maksunimistustes³⁴ (vt. tab. 2), siis võib, nagu mõned keskaja arhitektuuri uurijad viimasel ajal on korduvalt väitnud, vana hoopis julgemalt rääkida suure osa vanalinna kiviarkhitektuuri kuulumisest XIV sajandisse.

Niisiis on käsitöötsunftide eksisteerimine Tallinnas XIV sajandi teisel kolmandikul vaieldamatu. Kui lähtume tõsiasjast, et sissekanded märkmeteraamatusse algavad alles 1333. aastast ning et järgneva paarikümne aasta jooksul on üsna mitmed tsunftid jälgitavad, siis võib järeldada, et käsitöölised hakkasid erialade kaupa kitsamatesse organisatsioonidesse koonduma juba XIV sajandi algul või isegi XIII sajandi lõpul.

XIV sajandi alguseks ei olnud tsunftikord siiski veel valdavaks kujunenud. Arvestatavaks tõendiks selle kohta on fakt, et tsunftimeistriks astumise maksud kogus raad veel koos kodanikurahaga, arenenud tsunftikorra tingimustes aga kasseerisid seda maksu ametid ise, loovutades sellest raele vaid ettenähtud osa. Samal ajal ei ole kahtlust, et tsunftide asutamine ja nende tegevus toimus juba algusest peale rae järjekindla kontrolli all.

Käsitööliste arvukam tsunftidesse koondumine Tallinnas algas hiljemalt XIV sajandi

²⁷ Sealsamas, nr. 145. Abo oli rätsep. (Vt. L. A r b u s o w, Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval 1312—1360. Reval, 1889, № 828.)

²⁸ P. J o h a n s e n, Tallinna märkmeteraamat 1333—1374, nr. 236.

²⁹ Sealsamas, nr. 265.

³⁰ Sealsamas, nr. 315.

³¹ P. J o h a n s e n, Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen Reval. Sonderabdruck aus «Volksforschung», Bd. III, H. I. Stuttgart, 1939, lk. 45.

³² TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 12 (Erhebung des Schosses...), lk. 5.

³³ K. K a p l i n s k i, Uusi andmeid Tallinna kiviseppade tsunfti kohta. «Sirp ja Vasar» 1973, nr. 1.

³⁴ Linnakihelkondade maksunimistutest selgub, et paemurdjad — stenbrekere — ei kuulunud kiviseppade tsunfti, vaid kui kvalifitseerimata tööjõud töömeeste — laboratores, arbedeslude — kategooriasse. 1385. aasta Oleviste linnakihelkonna maksunimistust on sõnaselgelt öeldud: Hij ten[etur] labor[ator]e p[er] tallio suo Henneke ste[n]breker in Vrolike[n] hus jne. Loetus järgnevad kolme paemurdja nimed. (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 12 (Erhebung des Schosses...), lk. 43 p.)

See teade on äärmiselt tähtis linna sotsiaalsete gruppide uurimisel. H. v. z. Mühleni arvates olid kiviseppade tsunfti liikmeiks vaid need, kes kuulusid alamkihtidesse. Oma seisukohta põhjendas ta sellega, et kõnesoleva tsunfti koosseisu kuulus arvukalt eestlastest kvalifitseerimata paemurdjaid. (H. v. z. M ü h l e n, Versuch einer soziologischen Erfassung der Bevölkerung Revals im Mittelalter. HGBll 11 (75), 1957, lk. 61.) Kui paemurdjad koos teiste tsunftiväliste lihttöölisest kuulusid linna sotsiaalses liigenduses alamkihtide koosseisu, siis kiviseppad esindasid kindlasti keskkihte. Kuivõrd saab pidada õigeks tsunftide või pooltsunftide tervikuna ühte või teise sotsiaalsesse kihti paigutamist, sellel ja eelmisel küsimusel peatume eespool mainitud maksunimistute põhjal tulevikus pikemalt, kuna ka keskkihtide osatähtsus keskaegse Tallinna sotsiaalses liigenduses peaks olema suurem, kui H. v. z. Mühlen väidab.

keskel. Sellele järeltulele olid jõudnud juba P. Johansen ja A. Margus.³⁵ Hilisematest ajaloo üldkäsitlustest kinnitab seda Eesti NSV kolmeköiteline ajalugu.³⁶ Tuleb lisada, et tsunftide reglementeerimisega said tsunftimeistrid monopolisti seisundi niihästi eriala kui ka rahvuse piirides. Mittesakslased tõrjuti järk-järgult välja nii väikekaubandusest, nagu eespool juba märkisime, kui ka tulutoovamatelt käsitööaladelt. Tallinna kullasseppade amet oli mittesakslastele suletud alates tema esimese skraa kehtestamisest 1393. aastal. Seda keeldu kordavad skraa hilisemad redaktsioonid. 1393. aasta skraa 7. artiklis keelatakse tsunftimeistritel valmistada vasest karikaid, kanne, altariühendit ja muid esemeid oldermanni ja kaasistujate loata.³⁷ Näeme sellest, et XIV sajandi lõpuks ei olnud Tallinnas veel kujunenud selgeid piire kullassepatöö ja vase- ning pronksi-valamise vahel.³⁸ Võib arvata, et enne 1393. aastat ei tehtud kullasseppade hulgas vahet sakslaste ja mittesakslaste vahel³⁹ ja et nii ühed kui ka teised töötlesid peale väärismetallide ka värvilisi metalle. Siitpeale olid mittesakslastele avatud vaid muud sepatööalad, kaasa arvatud värviliste metallide töötlemine.

Seni autoriteetsemas Tallinna vanema ajaloo käsitluses, nimelt Nottbecki ja Neumann'i omas, kus tsunftidele on pühendatud terve peatükk, ei peatuta nende tekkimisel ja tsunftikorra lõplikul väljakujunemisel. Autorid on piirdunud vaid väitega, et Tallinnas hakkas käsitöö arenema varakult nagu teisteski hansalinnades ja et käsitöötunftide kohta sisaldavad teateid XIV sajandi lõpust ning XV—XVI sajandist pärinevad skraad.⁴⁰ Hoo pis märkimata on jäänud Tallinna vanima käsitööameti, nimelt rätsepaameti skraa.

Vastupidi mõnele hilisemale ajaloolasele, kes käsitöötunftide väljakujunemise Tallinnas on paigutanud suhteliselt hilisemasse aega, ei kahelnud W. Stieda ja C. Mettig⁴¹ F. G. v. Bunge Lüübeki õiguse Tallinna koodeksi publikatsioonidele tuginedes⁴² üksikute käsitöötunftide eksisteerimises Tallinnas juba Lüübeki õiguse kehtestamise ajal või isegi enne seda. R. Kenkmaa aga läheb veelgi kaugemale, väites, et «käsitööliste koondumine ametitesse algas Eesti linnades arvatavasti kohe nende asutamisega. XIII sajandil Tallinnas kehtinud Lüübeki õiguse koodeks 1282. aastast sisaldab määruse käsitööametite koosolekute pidamise kohta, samuti on seal juttu pagarmeistritest, seppadest ja rätsepatest kui ka käsitööst üldse.»⁴³ Stieda ja Mettigi mainitud teost on kolmveerand sajandit tsiteeritud ja temale on viidatud igas vähegi põhjalikus keskaegse Vana-Liivimaa linnade ja käsitöö ajaloo käsitluses kuni tänini.⁴⁴ Seepärast on põhjust lähemalt peatuda Lüübeki õiguse Tallinna koodeksi paragrahvidel, mis puudutavad käsitööd.

1248. aasta 15. mail andis Taani kuninga Valdemar II poeg ja troonipärija Eerik IV Plogpennig Tallinnale Lüübeki ümbertöötatud ja kohaldatud õiguse. Selle õiguse kinnitas Eerik IV poeg Kristof I 16. augustil 1255. 1257. aastal pöördus Kristof I Lüübeki rae poole palvega see õigus Tallinna jaoks kirja panna. Lüübeki õiguse Tallinna koodeks valmiski ladinakeelsena juba sama aasta septembris. Esialgu koosnes kõnesolev koodeks kahest väikeses oktaavformaadis kokkukõidetud vihikust, mis sisaldasid kokku 16 pärga-

³⁵ A. Margus, Kanuti gildi arhiiv. Tallinna Linnaarhiivi kataloog IV. Tallinn, 1938, lk. XIX.

³⁶ Eesti NSV ajalugu. I kd. Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Toim. A. Vassar. Tallinn, 1955, lk. 179.

³⁷ Vortmer so ne sal nemant kopperne kelke, noch appollen, noch alter-lysten edder icht van kopper maken, he en du dat den olderluden und dem werke witlick. (Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. F. G. v. Bunge (=LUB). Bd. III. Reval, 1857, № 1343.)

³⁸ Analogiline säte puudub Lüübeki ja Riia kullassepaameti skraas.

³⁹ 1374. a. kanti Niguliste linnakihelkonna maksunimistusse kullassepp Toueke kaks venda (duo fratre aurifabri Toueke). (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 12, l. 26 p.) Nagu nimest järeldeb, on jutt mittesakslasest kullassepast.

⁴⁰ E. v. Nottbeck, W. Neumann, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. Die Geschichte der Stadt, Bd. I. Reval, 1904, lk. 77 j.

⁴¹ W. Stieda, C. Mettig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga, lk. 85.

⁴² F. G. v. Bunge, Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Bd. II. Dorpat, 1847.

⁴³ Eesti ajalugu. II kd., Peatoim. H. Kruus. Tartu, 1937, lk. 107, 108.

⁴⁴ Vt. näit. E. Vende, Väärismetallitöö Eestis 15.—19. sajandini. Tallinn, 1967, lk. 30.

mentlehte. Teise vihiku eelviimane, 15. leht on kunagi hiljem noaga ära lõigatud, nii et ka selle ees olev 14. leht on lõikest mitmes kohas kahjustatud. 14. lehe lõppu on kirjutajal ära mahtunud vaid 99. artikli esimene rida. Viimane, 16. leht aga on päris tühi, kui mitte arvestada selle ülemises servas paiknevat nelja kahvatut kirjarida. Kemikaalide abil on õnnestunud kindlaks teha, et need neli rida kujutavad endast eelmise, 15. lehe pöördel paiknenud ridade pöördkujutist.⁴⁵ Selline jäljend võis tekkida niiskuse mõjul, tõenäoliselt aga sel teel, et koodeksi sulgemisel polnud viimased read veel kuivanud. Järelikult paiknesid ka koodeksi 15. lehel linnaõiguse artiklid ning neid pidi olema rohkem kui 99.⁴⁶ Asjaolude õnneliku kokkusattumise tõttu on F. G. Bungel korda läinud oma eespool märgitud publikatsioonis puuduvad artiklid taastada.

Nimelt mindi perifeerias keskaja algul ametlikuks asjaajamise keeleks olnud ladina keelelt «rahva keelele», s. o. alamsaksa keelele varem üle kui Saksamaal.⁴⁷ Nagu kirjalikud allikad kinnitavad, kasutati XIII sajandi lõpul Tallinnas paralleelselt nii ladina kui ka alamsaksa keelt. Edaspidi tõrjus rahvakeel ladina keele igapäevasest asjaajamisest välja ja see jäi vaid kirikualatuste ja haritlaste keeleks. Nähtavasti XIV sajandil muutusid ladinakeelsed kirgid laiemale ringkondadele raskesti mõistetavaks. Ladinakeelse õiguskoodeksi kasutamine oli tülikas ka ordumeistritele ja ordu kõrgematele käsknikele kui ilmaliku võimu kandjatele. Seepärast lasti orduresidentsis Riias kasutamiseks määratud 1257. aasta koodeks 1347. aastal alamsaksa keelde tõlkida. Sellest koodeksist on säilinud XV sajandil valmistatud koopia. 3. juunil 1347 kinnitas Saksa ordu kõrgmeister Heinrich Tusemer Tallinna raele ja kodanikkonnale, nende järglastele ja pärijatele Taani kuningatelt lähtunud õigused, privileegid, vabadused ja armu.⁴⁸ 1347. aastal valminud täpse tõlke alusel oligi võimalik taastada 1257. aasta koodeksi 15. lehel paiknenud artiklid. Selgus, et 1257. aastal Tallinnas kehtestatud Lüübeki õiguse redaktsioon koosnes esialgu 103 artiklist ja lõpp-protokollist. Sama arvu artikleid sisaldab ka 1257. aasta koodeksi alamsaksa keele tõlge aastast 1509. Kuigi artiklite järjekord ja sõnastus paiguti ei kattu, on mõlema koodeksi sätete sisu põhiliselt identne.^{49a}

Ligi veerand sajandit hiljem kerkis üles 1248. aastast kehtiva linnaõiguse redigeerimise vajadus. Eerik Glippingi ja Tallinna kodanike palvel valmis järgmine redaktsioon, nagu juba eespool märkisime, 1282. aastal alamsaksa keelsena. Uus koodeks on kirjutatud kolmele väga peene töötusega pärgamentitükile, millest esimene on kümneks, teine üheksaks ja kolmas kaheksaks leheks kokku murdud. Nendele on lisatud kaks lehte, mis täidavad kaante ülesannet, seega on kõnesolevas koodeksis kokku 29 lehte. Uus redaktsioon, mis on mahutatud 27 lehele, koosneb 167 artiklist.⁴⁹ Artiklite arvult on Tallinna koodeks üks kahest kõige lühemast teadaolevast Lüübeki õigusredaktsioonist. Temas puuduvad arvukad sätted, mis samal ajal kehtisid Lüübeki õigust omavates Vestfaali linnades. Meenutame muide, et Vestfaali aladelt pärines enamik keskajal Tallinna asunud käsitöölisest. Kuna olemasolev linnaõigus maahärra palvel ja äranägemisel kehtestati muudetuna vastavalt linna sotsiaalmajanduslikele tingimustele, siis peegeldub nii tema artiklite sisus kui ka arvus linna suurus, arengutase ja tähtsus. Redigeerimise sagedus ja artiklite arvu suurenemine järgnevates redaktsioonides kajastavad nii linna maa-alalist laienemist kui ka tema üldist arenemist. Järgmine redaktsioon kannab daatumit 1511. aasta ning koosneb 219-st sättest.^{49a}

Eespool mainitud koodeksite juurde kuulub XVI sajandist pärinev ja Tallinna koo-

⁴⁵ F. G. v. B u n g e, Die Quellen. . . , Bd. II, lk. VIII.

⁴⁶ TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 05: Lateinischer Kodex des Lübisches Rechts, 1257, Sept. 12.

⁴⁷ See üleminek, mis üldjoontes jõudis lõpule ajavahemikul 1380—1400, on jälgitav ka Tallinna vanemates linnaraamatutes. Lüübekis aga mindi alamsaksa keelele ametlikult üle alles 1455. aastal.

^{47a} TLRA, f. 230, s.-ü. C. m. 19; Jus municipale lubicense Revaliensibus communitatum. Dit bock hort up de Schriverie. Scriba Spectabilis magnatus Reynoldus Korner, lubicensis civitatis clericus 1509.

⁴⁸ LUB II, № 874.

⁴⁹ TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 6: Deutscher Kodex des Lübisches Rechts 1282.

^{49a} TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 20: Handschrift des Lübisches Rechts, Scriptum per me Henricum de Melen 1511, febr. 1.

deksi nime all tuntuks saanud tekst, mida varem s ailitati L ubekis Dreyeri muuseumis.⁵⁰ See sisaldab k igepealt L ubeki  iguse Tallinna redaktsioonid 1257. ja 1282. aastast, lisaks neile veel artiklid 168—320, mis Tallinnas s ailinud koodeksites puuduvad ning milledest osa, kui mitte k ik, on p arit palju hilisemast ajast kui need koodeksid. Ka k ones-olev Tallinna koodeks ise kuulub alles XVI sajandisse.⁵¹ Teda ei saa j arelikult paigutada aega enne 1511. aastat. On t aesti ilmne, et Dreyeri koopia puhul on tegemist 1586. aastal revideeritud L ubeki  iguse^{51a} Tallinna oludele kohandatud redaktsiooniga. Sellest ongi tingitud arvukad segadused Tallinna k sit ootsunftide vanuse m aaramises.

1257. aasta koodeksi mitte  heski s attes ei ole otseselt ega kaudselt juttu linnak sit ootst ega k sit ootsunftidest. Mitte  heski 1282. aastal valminud redaktsiooni artiklis ei mainita k sit ootsunfte. K ll aga leiame neis paar otseselt k sit oosse puutuvat s tet. Artikkel 142 k ib r tsepato  kohta,⁵² kuigi pole selge, kas siin s titu kehtis k igi r tsepato ga leiba teenijate v i ainult tsunftimeistrite kohta, artikkel 34 aga r agib linnaelanike nn. hommikuk nelustest.⁵³

Hommikuk nelusteks nimetati keskajal v ga mitmesugustel erinevatel p him tetel tegutsevate vennaskondade  ldkoosolekuid, kus arutati k simusi, mis k igile liikmetele huvi pakkusid, ja m isteti kohut. Hommikuk nelusteks nimetati neid sellep rast, et sel ajal oli tavaks kohut m ista hommikuti t hja k huga. Hommikuk nelused ei olnud k ikjal tuntud. K ige sagedamini kasutati seda alamsaksa aladel ja linnades, kus kehtis saksa  igus. Hommikuk nelusteks nimetati ka raeliikmete n upidamisi. K ige sagedamini, C. Wehrmanni andmetel L ubekis erandita, aga t hendas *morgensprake* k sit ooliste koosolekuid.⁵⁴ T helepanuv arne on, et Tallinna vanemates allikates peale L ubeki  iguse 1282. aasta koopia, samuti k sit oomeistrite skraades, mis on s ilininud ja siiani teada, ei esine seda terminit. Tsunftide  ldkoosolekuid, kus kinniste uste taga raeliikmetest tsunftih rrade juuresolekul arutati tsunftielu t htsaid k simusi ja kohut m isteti, nimetatakse skraades lihtsalt koosolekuteks (*vorgadderinge*).

C. Wehrmann on *lude* all, mis esineb  lalm rgitud paragrahvis, m istnud k sit oolisi, vannutatud meistrite all (*hantworchten*) aga k sit ootsunftide oldermanne. Tallinna allikates ei leidu  htegi juhtu, kus oleks p hjust m istete *lude* ja *hantworchten* vahele panna v rdsusm arki. Mitmel pool on k ll kaupmehi «nimesteks» (*lude*) nimetatud, kuid, nagu juba C. Wehrmann kinnitas, ei eksisteerinud sel ajal veel kaupmeeste korporatsioon ning kogu keskaja v ltel andsid rae ees ametivannet ainult k sit oomeistrid, mitte aga kaupmehed. Seega m isteti *hantworchten*ite all igal juhul k sit oolisi-tsunftimeistrid.

⁵⁰ F. G. v. Bunge, Die Quellen. . . , Bd. II, lk. XIX.

⁵¹ Sealsamas.

^{51a} Der Kayserlichen Freyen Stadt Luebeck Statuta und Stadt Recht. Auffis Neue vberschen /Gorrigiret/ vnd aus alter Sechsischer Sprach in Hochdeutsch gebracht. Gedruckt zu Luebeck durch Johan Balhorn/ im Jar nach Christ Geburt /1586/.

⁵² De deme andere kledere doit to makende / Doit an man kledere oder andreswat iemende to makende vnde verkofte oder vorsat dat iene dem it is gedan to makende. De gene it is gedan to makende, maget na stades rechte bet beholden. den it iement eme vntseggen moege. (TLRA, f. 230, nim. 1, s.- . C. m. 6: Deutscher Kodex des L ubischen Rechts 1282, l. 23, N  142; sealsamas s.- . C. m. 20: Handschrift des L ubischen Rechts . . . 1511, N  126.)

⁵³ Van der lude morgandprake / Dar lude sint inder statden de / Rat gegeuen heuet morgensprake, dat se dar inne vorderen des stades nyt. vnde de mestere dar to gesworen hebben, dat se dat truwelike don. Maken se dar houen ene andere morgensprake, de weder de stat si. Dar vmme schollen se wedden de mestere alle lic dre mark sulveres vnde moten vnberen des stades woninghe. vnde er iewelic de ouer der morgensprake was schal wedden dre m[a]rk suluers, vnde scholen enberen der morgensprake. Vnde dat licht in den ratmannen wat se des nemen. (Sealsamas, l. 7 p., N  34 ja 154.)

⁵⁴ L ubekis 1240. aastal kehtestatud linna iguses on see paragrahv s onastatud j rgnevalt: «dar lude sint in der stat, den de rat gegheuen heft morgensprake, dat se dar inne vorderen der stades nut, vnde de mestere, de dar to gesworen hebben, dat se dat truweliken don; maket se dar boven en andere morgensprake, de weder der stat si, dar umme scholen se wedden, de mestere aller lic dre mark sulvers vnde moten umberen des stades woninghe vnde er iewelic, de over der morgensprake was, schal wedden dre mark sulvers vnde scholen en beren der morgensprake vnde dat lich[t] inden ratmannen, wat se des nemen.» (J. H a c h, Das alte L ubische Recht. L ubeck, 1839, lk. 349; C. Wehrmann, Die  lteren L ubekischen Zunftrollen, lk. 72.)

Tundub tõenäolisena, et termin *lude* tähendab esitatud kontekstis mehi, teatud varandusega paikseid linnaelanikke, kellel oli õigus linna asjade arutamisest osa võtta, *hant-worchten*'ite all aga tuleb mõista tsunftimeistreid, kellel sel ajal veel ei olnud õigust oma ameti piires iseseisvaid hommikukõnelusi pidada, vaid kes seda tegid koos linna üldsuse esindajatega selleks ettenähtud ajal raehärrade (*morgensprake her*) juuresolekul.

Nii Lüübek kui ka Tallinn asusid vallutatud alal, nii ühes kui ka teises neist leidsid endale uue kodu käsitöömeistrid, kes olid harjunud tsunftide töökorraldusega. Kesk-Euroopa maadega võrreldes mahajäänud aladel tekkinud linnade omavalitsusaparaadi ja seadusandluse areng aga ei võimaldanud käsitöolistest linnakodanikel luua siin oma kutsealaseid organisatsioone niisugustena, nagu nad enamarenenud linnades sel ajal tavaliised olid. Niisugustes linnades peeti kahjulikuks käsitöoliste nõupidamisi väljaspool rae kontrolli. Vastavasisulise sätte linnaõigusesse võtmise vajadus oli Lüübekis üles kerkinud hiljemalt 1240. aastal, Tallinnas jõuti nii kaugele alles 1282. aastal. On olemas siiski veel võimalus, et kõnesolev paragrahv kandus ühest linnaõiguse teise formaalselt, ilma vajadusteta, ega kajasta seetõttu reaalselt kohalikke olusid. Seda mõtet näib toetavat ka see, et 1294. aastal Haapsalus kehtestatud Riia õiguses leidub paragrahv kangrute ameti kohta.⁵⁵ V. Niitemaa järeltab sellest, et seoses kaubatootmisega eraldusid ka väike-linnades üksikud käsitööharud, mis mõnel juhul said raelt loa tsunftitaoliste ühingute moodustamiseks.⁵⁶ Ei ole aga tõenäoline, et Haapsalus oli juba XIII sajandi lõpul nii rohkesti kangruid, et see oleks tinginud tsunfti asutamise vajaduse. Tallinna allikates ei mainita Haapsalu riidesorte ning kangrute arv isegi Tallinnas oli kogu keskaja vältel üsna väike. Nagu eespool märkisime, eksisteeris Tallinnas XIV sajandi esimesel poolel küll kangrute tsunft, kuid on kahtlane, kas tema liikmed suutsid rahuldada isegi kohaliku turu vajadusi. Sajandi keskel aga näib Tallinnas kohaliku tekstiili osatähtsus veelgi kahanevat ning sajandi lõpust pärinevais maksunimistuis leidub vaid üksikuid, nimelt lina-kangruid (vt. tab. 2), XV sajandi algusest peale tegutsesid Tallinna kalevišäärijad Lääne-Euroopa linnadest imporditud kalevisortide viimistlemisega. Ka Rootsi linnades ei olnud kuni XV sajandi lõpuni ketramine ja kudumine praktiliselt esindatud.⁵⁷ Nagu Tallinnas, nii kuulusid ka Rootsi linnades kalevišäärijad rätsepatega ühte tsunfti. Šäärijate skraadesse ja XV–XVI sajandist pärinevatesse linna arve- ja märkmete- ning kaupmeeste raamatutesse aga on märgitud mitmetest Lääne-Euroopa linnadest, esmajoones Madalmailt imporditud kalevisortide. See kinnitab, et hansakaubanduse hiilgeajal varustasid Lääne-Euroopa linnad kaleviga kogu Ida-, Põhja- ja Kirde-Euroopat.

Tallinna koodeksi Dreyeri koopia artiklis 202 on pagarmeistritele⁵⁸ alamõõduliste leibade müümise eest ette nähtud trahv, kusjuures tsunftimeister pidi maksma kaks korda suuremat trahvi kui see pagar, kes ei olnud tsunfti liige. Viljahindade kõikumist aluseks võttes arvestasid raehärrad välja pagaritoodete kaalu. Vastav tabel oli üldsusele tutvumiseks välja pandud raekojas ning pagarmeistrid olid kohustatud selles fikseeritud kaaludest kinni pidama. Samasisuline paragrahv leidub Lüübeki 1240. aasta õiguses, trahvimääradki on sama suured.⁵⁹

Dreyeri koopia artikkel 253, mis sisaldab rautamisel naelatud hobuse ravi ja pere-mehele raudsepa poolt kahju tasumise korra,⁶⁰ samuti artikkel 193, mis käib «võltstöö» ja

⁵⁵ F. G. v. Bunge, Archiv für die Geschichte, Bd. III, lk. 271.

⁵⁶ V. Niitemaa, Die undeutsche Frage..., lk. 62.

⁵⁷ A. A. Сванидзе, Ремесло и ремесленники средневековой Швеции (XIV—XV вв.). М., 1967, lk. 218.

⁵⁸ Van den mesteren der beckere / So wanne men der bekkere brot up nemet dat it to clene ofte unghue is. Is dat der mestere brot dar mede is vnde minre den dat andere brot de mestere wante se uore ghesworen hebbet so hebben se uore broken vnde scholen beferen twe wedde dar en bekkere beferet en wedde dar to scholen se ers ammetes inberen en ganz iar se ne moghent inghenaden hebben der ratmanne. (F. G. v. Bunge, Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Bd. I. Dorpat, 1844, lk. 79, № 202; TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 20, № 131.)

⁵⁹ C. Wehrmann, Die älteren /Lübekischen/ Zunftrollen, lk. 13.

⁶⁰ Van den smeden de en perd ver negelen edder ver deruen / Besleyt en smid en perd efte sin knecht vmme sin loon vernegelet he dat pert dat scal de smid helen up syne eghene kost dat si en vodere edder an anderswat wert dat perd to reke so scal dat perd de iene weder nemen dem dat perd to hort Blift dat perd vor derft dat schal de

«õige» töö kohta,⁶¹ puuduvad originaalist ning kuuluvad nähtavasti hoopis hilisemasse aega. Viimane artikkel fikseerib tsunftimeistrite monopolise seisundi. Tsunftikorra ajal, mil tsunftiseadusandlus kaitses kohalikke meistreid konkurentide eest, kellel ei olnud vastaval erialal töötamise õigust, mõisteti «võltstöö» all käsitöötooteid, mille olid valmistanud tsunftivälised meistrid, nn. põõningu- ehk põõsajänesed (*bön-, buschhasen*), või mis oli sisse toodud väljastpoolt.

Seega sisaldas 1282. aastal Tallinnas kehtestatud Lüübeki õigus ainult rätsepmeistrite töökorralduse ning tsunftimeistritele määratud korralduse osa võtta linnaüldsuse esindajatega ühistest nõupidamistest. Artiklid 193 ja 202 ilmusid linnaõigusesse 1511. aastal, 253 aga kuulub tunduvalt hilisemasse aega. Uhelgi juhul ei saa nendest välja lugeda vastavate tsunftide olemasolu Tallinnas selle õiguse kehtestamise ajal või isegi enne seda, nagu väidavad Stieda ja Mettig.⁶²

Aja jooksul kehtestatud käsitööametite põhikirjad lähtusid linnaõigusest ja kehtivast käsitööõigusest, mille olid välja töötanud kohalikud tsunftimeistrid ja raad, kasutades selleks peale kohaliku linnaõiguse ilmselt ka teisi linnaõigusi. Linnaõiguse paragrahvid, mis olid koostatud mõne käsitööala huvidest lähtudes, kajastusid hiljem ka vastava käsitööstunfii põhikirjas, seppade tsunfti skraasse aga on need võetud peaaegu sõna-sõnalt.⁶³ Seega on ka käsitööametite skraade kehtestamise daatumite alusel mõningal määral võimalik otsustada Dreyeri koopia vanuse üle.

Lõpuks esitame XIV sajandi lõpust pärinevate maksunimistute alusel koostatud koondtabeli (tab. 2), tõeses poolpaksult laotuna esile käsitööalad, kus meistrite arv — vähemalt viis — oleks juba tol ajal võimaldanud tsunfti asutada. Võib oletada, et edas-

smed eme gelden na guder lude seggende also dat perd wert was do he dat perd to der smede brachte. (F. G. v. Bunge, Die Quellen..., Bd. I, lk. 90, № 253; TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 20, № 118.)

⁶¹ Van valscheme werke vnde gyde / We so uan den hantworchten ualsch werk maket de schal wedden tein schillinghe vnde dat valsch werk schal men bernen koft oc iemen ualsch ghut buten landes vnde dar he dat waren inden hileghen dat he dar nen ualsch ane wiste do het cofte so darf he dar umme nene not liden mer iedoch so schal men dat ualsche ghut bernen dar auer he sin recht nicht dar vore don so schal he deme voghede beteren sestich schillinghe. (Sealsamas, lk. 77, №. 193.)

⁶² W. Stieda, C. Mettig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga, lk. 85. Et need kolm sätet Tallinnas tööpoolest enne XV sajandit ei kehtinud, võib järeldada ka raehärra Wetterstrandi pärandisse kuulunud Tallinna õiguse pärgamentkoopist. Viimane koosneb 167-st artiklist ja on ka väliselt äärmiselt sarnane 1282. aasta redaktsioonile. Tema lõpus aga leidub daatum 1390. Nähtavasti kinnitas raad sel aastal taas Lüübeki õiguse 1282. aasta redaktsiooni. Kõnesolev koopia on valmistatud kohapeal. (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. C. m. 10: Handschrift des Lübischen Rechts von 1390; vt. ka F. G. v. Bunge, Die Quellen..., Bd. II, lk. XXIII jj.)

⁶³ Item weret szake dat enych Smedt offte syn knecht enem man[n]e syn perdt vor neghelde, de smedt de sal dat perdt In syne were vppe synen stael nemen vnnde holden dat perdt so lange dat perdt to Rake vnnd ghesunt werdt /vnnd ofte dat perdt nycht to Rake ene werdt so zalmen dat perdt schatten, vnnd de smedt de zal dat perdt Botalen alsze In andrenn steden eenn Recht is. (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. c. 5: Schragen-Codex des XVI Jahrh. (sepaameti skraa redaktsioon aastast 1423), lk. 29a, art. 36.) Viimane lause viitab ilmselt selle põhimõtte ülevõtmisele mõnest teisest linnaõigusest.

Tallinna pagariameti 1438. aasta skraas on eespool esitatud artikkel 202 sõnastatud järgmiselt: «Item Also vakene also des bohoff is Szo schal de Radt twe vth deme Rade vm[m]e senden, dat broet to boseende, vnnd wat syner pen[n]yngwart nycht wert en is, dat schal men snyden / Vnnd des syn brot ghesneden wert de schal betteren eyne marck dem Rade / vnnd nycht wedd[er] to backende de broke en sy vppe dat Radthusz gebracht by iij Marckenn.» (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. c. 5: Schragen-Codex des XVI Jahrh., lk. 38a, art. 10.)

«Võltstööd» puudutava sätte leiame ainult Tallinna kingseppade tsunfti skraa 1536. aasta redaktsioonist, kus see kõlab järgmiselt: «It[em] weret dat dar scho werck keme tho kope vth Swed[en] edder vth Vinlant edd[er] hir van dem dome, dat falsch werck were so sal vn mach men den p[er]sonen mith dem falschen wercke bring[en] vor den voget.» (TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. c. 5: Schragen-Codex des XVI Jahrh., l. 96, № 38.) Kingseppade tsunfti skraa kehtestati 1416. aastal, säilinud aga on alles selle 1536. aasta redaktsioon. Seetõttu pole teada, kas kõnesolev säte võeti skraasse 1536. aastal või juba varem, ilmselt mitte enne 1511. aastat.

Tabel 2

Käsitöölise arv Niguliste ja Oleviste linnakihelkonnas

	1369. a.			1371. a.			1372. a.			1374. a.			1385. a.			1386.—1389. a.			1390. a.			1392. a.			1399. a.		
	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku	Niguliste	Oleviste	Kokku
Ehteseppi	3	—	3	1	1	2	4	—	4	5	1	6	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Kalevisaarijaid	1	—	1	2	—	2	3	1	4	2	2	4	1	2	3	—	2	2	1	—	1	3	—	3	—	1	1
Kalureid	1	—	1	22	23	—	25	25	49	34	49	2	44	46	1	33	34	—	22	22	—	33	33	—	33	—	33
Kandjaid	—	—	—	4	6	10	1	—	1	1	3	4	2	1	3	1	4	1	2	3	—	3	—	—	—	—	—
Kangruid	—	—	—	—	2	2	1	2	3	3	7	10	1	—	1	2	3	—	3	3	—	3	3	—	4	5	1
Kingsseppi	11	—	11	11	8	19	12	7	19	10	5	15	7	1	8	4	2	6	—	6	6	6	2	8	8	1	9
Kiviseppi	36	—	36	10	1	11	14	6	20	15	7	22	11	2	13	9	2	11	15	2	17	3	20	17	3	20	18
Kullasseppi	4	—	4	7	1	8	2	—	2	2	3	5	6	1	7	5	—	5	2	—	2	4	—	4	4	2	6
Köõsnereid	2	—	2	5	—	5	5	2	7	6	2	8	5	1	6	6	—	6	3	1	4	2	1	3	5	1	6
Lihumikke	1	—	1	4	1	5	6	2	8	5	1	6	5	3	8	4	4	8	3	5	8	6	3	9	7	3	10
Mündrikke	—	—	—	—	3	3	—	2	2	—	7	7	—	8	8	—	4	4	—	—	—	—	4	4	—	2	2
Pagareid	7	—	7	3	2	5	3	2	5	3	12	15	4	2	6	3	2	5	4	1	5	4	1	5	2	—	2
Pruulijaid	5	—	5	2	3	5	8	4	12	9	6	15	9	18	3	5	8	3	8	11	6	9	15	8	9	17	
Puuseppi	6	—	6	3	10	13	11	13	24	16	15	31	6	7	13	5	4	9	1	6	7	2	6	8	12	11	23
Pütteseppi	1	—	1	—	3	3	—	3	3	4	1	5	1	4	5	—	3	3	—	3	3	1	6	7	4	5	9
Rätsepaid	4	—	4	6	5	11	3	8	11	11	8	19	7	6	13	4	6	10	3	7	10	4	5	9	2	1	4
Seppi	7	—	7	9	—	9	10	—	10	10	4	14	7	2	9	10	2	12	6	1	7	9	2	11	11	1	12
Tellisetegijaid	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Töömehi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Voorimehi	1	—	1	3	35	38	4	16	20	1	5	6	2	6	8	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—

pidi läheb korda Tallinna Linna Riiklikus Arhiivis avastada materjale käsitöölise kutsealaste korporatsioonide kohta,⁶⁴ mille olemasolust siiani puuduvad andmed. Tabelis esitatud arve tuleb pidada minimaalseteks, kuna mitte igas sissekandes ei ole märgitud linnaelanike kutseala ning maksunimistus eksisteerib linnaelanikke, kelle kutsealane tegevus jääb selgusetuks. Pealegi on kõnesolev maksunimistuse tugevate mehhaaniliste kahjustustega, mille tõttu mitmes kohas on võimalik ainult kaudselt otsustada varem nimistus paiknenud nimede arvu üle.⁶⁵

Tabelisse 2 on koondatud kõigi XIV sajandi lõpust pärinevate maksunimistuste andmed käsitöölise kohta Niguliste ja Oleviste linnakihelkonnas. Märgitud on vaid need käsitööharud, kus meistrite arv mõnel aastal kahe kihelkonna peale kokku ulatus vähemalt viieni, välja arvatud kalevišäärrijad, kuna need nähtavasti juba sel ajal kuulusid rätsepatega ühte tsunfti. Tabelist on jälgitav, mis aastatel meistrite arv ületas «kriitilise piiri». Kui jätame kõrvale 1369. aasta maksunimistuse, milles on märgitud vaid Niguliste linnakihelkonna elanikud, ning arvestame maksunimistuid 1371. aastast alates, siis on XIV sajandi 70.—90.-ndatel aastatel peale rätsepate, kullasseppade ja lihunike, kelle ameti põhikirjad on säilinud, kiviseppade, kelle tsunfti mainitakse 1369. aasta maksunimistuses, ja voorimeeste, kelle vennaskonda mainitakse 1371. aastal, arvukamalt esindatud need käsitööalad, mille tsunftide kohta on andmeid juba XIV sajandi teisest veerandist. Meistrite arvust lähtudes on reaalne, et peale eespool nimetatute olid vennaskonnad või tsunftid olemas ka koosneritel ja pruulidel. Tabelis 2 esinevad nimetuse «sepad» all nii sepad kui ka vask- ja lukussepad. Võrdluseks esitame tabeli 3, kus on ära toodud ka tekstiili ja rõivastusesemete valmistamisega seotud käsitööalad, s. o. tööalad, kus tegutsenud tsunftide kohta on andmeid juba XIV saj. esimesest poolest, ning XIV saj. lõpul reglementeeritud käsitööaladel töötanute arv. Peale maksunimistuste on tabeli koostamisel kasutatud teisi XIV sajandist pärinevaid süstemaatilisi allikaid, nagu päruse-, rendise-, märkmete- ja arveraamatuid.⁶⁶ Sulgudes olevad arvud märgivad käsitöölisi, kelle nimed on kandu-

⁶⁴ Lisaks eespool esitatud teatele kiviseppade tsunfti kohta 1369. aastal on 1371. aastal Oleviste linnakihelkonna maksunimistusse kantud ka voorimeeste vennaskond Musowe — tõenäoliselt oidermanni — nime all: «Dit sint de wo[r]lude Musouwe...» Järgnevas loetelus märgitakse nimelisel 27 voorimeest koos elukohtadega, s. t. kelle majas sel ajal elas: «...j Hen[n]eke to Scaper[en] hus It[em] jalemp to Harenpersen hus...» jne. Pole võimalik otsustada selle üle, kas loetelu piirubki ainult 27 mehega või jätkus see pooltel lehel, mis hiljem on kääridega välja lõigatud. Kahjuks ei selgu ka voorimeeste organisatsiooni kohta nii üksikasjalikku ülevaadet kui eelnevas kiviseppade kohta. (Vt. TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 12: Erhebung des Schosses..., lk. 16.)

Varasemad loetelud puuseppade vennaskonna (societas, kumpanie) kohta pärinevad 1370.—1372. aastast. (O. Greiffenhagen, Tallinna vanimad linna arveraamatud 1363—1374. TLA väljaanded nr. 3. Tallinn, 1927, lk. 18, 36.) Kaudselt võib 1373. aasta maksunimistust välja lugeda seppade ja kalurite vennaskonna olemasolu. (Vt. TLRA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A. d. 12, lk. 26, 27 p.)

Nii arvuka koosseisuga kiviseppade ja voorimeeste kutsealaste korporatsioonide olemasolu XIV sajandi 60.—70.-ndatel aastatel, samuti puuseppade suur arv räägib intensiivsest ehitustegevusest Tallinnas XIV sajandi keskel ja teisel poolel.

⁶⁵ 1371. aasta Niguliste linnakihelkonna maksunimistust puudub mehhaaniliste vigastuste tõttu lehekülgedelt 9 ja 9 p. umbes 32 ning lehekülgedelt 10 ja 10 p. 16 nime. Üksikute väiksemate või suuremate hallitus- ja tindiplekkide või väljarebitud leheosade tõttu on peaaegu igal leheküljel mõni sõna jäänud välja lugemata. Lk. 16, kuhu on paigutatud 1371. aastal Oleviste linnakihelkonna territooriumil elanud Musowe voorimehed, on pool lehte kääridega välja lõigatud. Niguliste linnakihelkonna 1374. aasta maksunimistus on lehekülgedel 25 ja 25 p. paiknenud tekstist umbes 60 nime, s. o. peaaegu pooled, niiskuse mõjul täiesti kustunud. Lk. 26 ja 26 p. on kustunud umbes 40 nime. Sama kihelkonna 1385. aasta maksunimistuse leheküljed 36 ja 36 p. on niiskusplekkidest tugevasti kahjustatud, 1386.—1389. aasta nimistus on lehtede 47, 48 ja 49 ülemised servad ära rebitud, mistõttu puudub kokku umbes 10 nime. Teksti lugemine on tunduvalt raskendatud ka selle tõttu, et maksuhärrad on maksu tasunud linnaelanike nimed lihtsalt läbi kriipsutanud.

⁶⁶ L. Arbusow, Das älteste Wittschopbuch der Stadt Reval 1312—1360; O. Greiffenhagen, Tallinna vanimad linna arveraamatud 1363—1374; P. Johansen, Tallinna märkmeteraamatud 1333—1374; E. v. Nottbeck, Das Zweitälteste Erbebuch der Stadt Reval 1360—1383. Reval, 1890; E. v. Nottbeck, Das Drittälteste Erbebuch der Stadt Reval 1383—1458. Reval, 1892; A. Plaesterer, Tallinna pärjamentne rendiseraamat 1382—1518. Tallinna Linnaarhiivi väljaanded nr. 5. Tallinn, 1930.

Tabel 3

Tööalad, kus tegutsenud tsunftide kohta on andmeid juba XIV sajandi esimesest poolest

	Teada olevaid käsitöölisi kokku	1312.-1320. a.	1321.-1330. a.	1331.-1340. a.	1341.-1350. a.	1351.-1360. a.	1361.-1370. a.	1371.-1380. a.	1381.-1390. a.	1391.-1400. a.
Kangruid	26	—	—	2	1	—	—	14	(5)	(2)
Köösnereid	51	—	—	(2)	(3)	—	(2)	(3)	(7)	(10)
Kalevisäärjaid	18	—	—	2	(1)	(1)	(1)	(2)	(1)	(3)
Kübarseppi	12	—	—	—	1	(1)	(1)	(2)	(2)	(1)
Rätsepaid	81	—	(2)	(5)	(8)	(3)	(2)	(7)	(11)	(12)
Kingseppi	103	—	(1)	(3)	(5)	(9)	(6)	(13)	(6)	(5)
Pagareid	59	—	(2)	—	—	(1)	(6)	(7)	(9)	(9)
Lihunikke	83	—	(1)	(4)	(7)	(4)	(2)	(3)	(5)	(8)
Kullasseppi	44	—	—	(1)	(3)	(4)	(3)	(9)	(15)	(8)

nud eelmisest järgmisse aastakümnesse. Sulgudeta arv märgib vastaval aastakümnel esmakordselt esinevaid käsitöölisi. Nagu tabelist 3 näha, oli alates 1312.—1331. aastast tsunfti olemasolu võimalik rätsepatel, ajavahemikust 1330—1351 lihunikel, kingseppadel, köösnertel ja kullasseppadel, aastail 1350—1371 kalevišäärijatel ja pagaritel ning 1380-ndast aastast peale ka kangrutel. Käsitööliste arvu märgatav suurenemine XIV saj. 60-ndatest aastatest peale on osalt tingitud kasutatud allikate erinevast iseloomust, kuna maksunimistud annavad 1369. aastast alates paiksete linnaelanike, sealhulgas käsitööliste arvust kahtlemata kõige täpsema ülevaate. Kui võtame aluseks rätsepad, kingsepad ja lihunikud, keda oli teistest tunduvalt rohkem juba sajandi esimesel poolel, siis peaks saadud pilt üsna tõelähedaselt kajastama noil aladel töötanute arvulist vahekorda. Arvestades samal ajal ka kivi- ja puuseppade ning kalurite, õllepruulide ja voorimeeste arvu-kust, võib täheldada linna jõudsat kasvamist sajandi teisel poolel.

Tallinna käsitöötunftide tekkimiseks on jälgitavad kolm põhitappi, mida kooskõlas linna majanduse ja sotsiaalse elu mitmekesisumisega iseloomustavad teatud kindlad arengujooned ja tendentsid.

1. Tsunftide-eelne periood, kus pikkamööda kujunesid majanduslikud eeldused korporatiivse käsitööstusliku tootmise tekkimiseks. On tõenäoline, et linnaelanikud kuulusid sel ajal gildidesse ja vennaskondadesse kutsealast sõltumata. See periood hõlmab ajavahe- miku Tallinna asutamisest kuni XIII sajandi kolmanda veerandini. Esimesed erialased korporatsioonid hakkasid nähtavasti käsitööliste eneste algatusel ja huvides tekkima selle perioodi lõpul.

2. Varane käsitöötunftide periood XIII sajandi kolmandast veerandist kuni XIV sajandi keskpaigani, mil Lääne-Euroopa linnade eeskujul hakatakse Tallinnas asu- tama tsunfte aladel, mille osatähtsus linna majanduses oli suurem ning võimaldas seda. Alles sel perioodil hakkas Tallinnas juurduma saksa linnade tsunftikorraldus, kohanda- tuna siinsetele vajadustele ja tingimustele. Vastavalt sellele, kuidas välja kujunesid rae funktsioonid linna kõigi elualade juhtimisel, tunnustas raad käsitööliste kutsealaseid ühin- guid ka juriidiliselt ning allutas nende tegevuse järk-järgult rae kontrollile. 1282. aasta linnaõiguses on jälgitavad varase tsunftikorralduse esimesed põhimõtted. Tsunfti astu- mine oli rahvusest sõltumata vaba kõigile sellel alal töötavatele meistritele. Tsunftide põhikirju ei ole kahest esimesest etapist säilinud.

3. Arenenud tsunftikorralduse periood, mil enamik käsitöölisi koondus tsunftidesse. Laialdaste majanduslike sidemete tõttu enamarenenud naaberaladega olid korporatiivse käsitööstusliku tootmise eelised populaarsuse võitnud juba eelmisel perioodil, kuid Tal- linna majandus ja tema elanike arv saavutasid alles XIV sajandi keskpaiku taseme, mis tegi vajalikuks käsitööliste tihedama tsunftidesse koondumise. Meistrite kaitsmiseks kon- kurentide eest ning selleks, et kontrollida toodangu mahtu suurema tähtsusega käsitöö- aladel, kehtestas raad tsunftidele, mis enamikus olid asutatud juba varem, vormikohased põhikirjad. Seoses sellega sanktsioneeriti tsunftisund: tsunftimeistrid said tulutoovamatel erialadel monopolisti seisundi, kehtestati rahvuslikud kitsendused tsunftidesse pääsemisel, nagu see oli tavaline mittesaksa aladel paiknevates linnades, ning tõmmati piir tsunfti- meistrite ja «jäneste» vahele. Tsunftisund kujunes välja ajapikku koos linna majandus- like ja sotsiaalsete edusammudega ning kulmineerus tsunftide põhikirjade kehtestamise ajal (vt. tab. 1). Liivimaa poliitilistest ja majanduslikest oludest tingituna oli kolmas periood ajaliselts õige pikk, kestes XIV sajandi keskelt kuni varakapitalistlike tootmis- suhete tekkimiseni XVIII sajandi kolmandal veerandil.

Kuigi veel XVII sajandil moodustati arvukalt uusi tsunfte ning nende arv saavutas oma kõrgseisu alles nüüd,⁶⁷ ei ole õige tsunftikorra lõplikku väljakujunemist Tallinnas paigutada sellesse sajandisse.⁶⁸ Enamik käsitöölasi, mis tsunftidesse ühinesid alles XVII sajandil, olid Tallinnas olemas juba eelmistel sajanditel, vastavad tsunftid aga

⁶⁷ Vt. A. Soom, Die Zunfthandwerker in Reval im siebzehnten Jahrhundert. Stock- holm, 1971.

⁶⁸ V. Miller, Eestlane vanas Tallinnas. Rmt.: Minevikust tulevikku. Tallinn, 1972, lk. 183.

puudusid, sest meistreid neil aladel oli olnud veel vähe. Samal põhjusel eksisteerisid Tallinnas XV—XVI sajandil mitmed lähedasi käsitööalasid ühendavad segatsunftid. Pikaajalistes sõdades ja taudides laostunud Tallinna majanduse, sealhulgas ka käsitöö toetamiseks andis Rootsi valitsus mitmeid privileege. Peale Toompea viidi tsunfti asutamiseks vajalik meistrite arv miinimumini, nimelt kolmele, ka all-linnas ja Tõnismäe eeslinnas. Sel põhjusel eraldus XVII sajandil senistest segatsunftidest iseseisvaid, vaid ühe eriala tsunfte, tekkisid ka mitmed uued tsunftid. Uued tsunftid loodi juba varem väljakujunenud põhimõtetele ning nende tegevus oli rajatud vanadele tsunftielu traditsioonidele, kuigi nende põhikirjades figureeris vastavalt aja muutunud tingimustele arvukaid sätteid, mida eelmistest sajanditest pärinevad põhikirjad ei sisaldanud.

Rikkalik ajalooline dokumentatsioon, mis valgustab linnakäsitöö arenemist Kesk- ja Lääne-Euroopas juba XIII—XIV sajandil, võimaldab järeldada, et tsunftikorra väljarenemine sõltus esmajoones teatud territooriumi majandusgeograafilistest tingimustest, asustuse tihedusest ning ühiskondliku tööjaotuse arenemise astmest. Kesk-Euroopa linnades pidi tsunftisund kaitsma linnakäsitöölisi naaberlinnade ja maakäsitööliste konkurentsi eest. Sakslaste poolt vallutatud lääneslaavi aladel ja Ida-Baltikumis tekkis ja arenes tsunftikord vallutajate, s. o. saksa päritolu käsitöölise monopoolse seisundi kindlustamiseks ning kohalike, «mittesaksa» käsitöölise konkurentsi välistamiseks. Linnades nagu Tallinn, kuhu tingimused ei meelitanud piisaval arvul saksa käsitöölisi, toimus «mittesakslaste» pääs tsunftidesse linna patriitsiaadi kontrolli all. Just kohalike tingimuste omapära ei võimaldanud Vana-Liivimaa linnades tsunftisunni väljakujunemist Lääne- ja Kesk-Euroopa mastaapides.

Allikmaterjal, mis võimaldaks eredamat valgust heita Tallinna käsitööle ja käsitöölise kutsealaste organisatsioonidele enne skandinaavlastest ja sakslastest vallutajate saabumist ja varase linnaelu seaduslike aluste korraldamist Taani kuningate privileegide, õiguste ja vabadustega 1240. aastast kuni autonoomse linna omavalitsusaparaadi asjaajamise täiuslikuma väljakujunemiseni XIV sajandi alguseks, on äärmiselt napp.

Varasemast Tallinna käsitöö kutsealastest organisatsioonist aitab ehk mingit kujutlust saada käsitöö arenemine Soome ja Venemaa kui meie naaberalade linnades, kus saksa käsitöö traditsioonid ei pääsenud vahetult mõjule. Soomes, kus asustus oli meie alaga võrreldes hõredam ja linnu esines väga harva, eksisteerisid kogu keskaja vältel Põhjamaade traditsioonilised talupojakäsitööharud peamiselt maal. Keskaja lõpupoole tekkinud arvukate nn. maakonnagildide liikmeskonda kuulusid koos teiste paiksete elanikega ka käsitöölised ja kaupmehed.⁶⁹ Vana-Vene linnades oli samal ajal juurdunud käsitöölise territoriaalne ja kiriklik vennaskond tsunftikorra mõnede üksikute elementidega. Nagu üldiselt teada, kaasnes ristiusustamisega nii Lääne- ja Põhja-Euroopas kui ka Venemaal ühiskonna kõigi elualade tugevam tsentraliseerimine ja keskaegsetes linnades tegutsenud arvukate vennaskondade, gildide ja tsunftide tekkimine. Koos vähemarenenud perifeeriaste kristianiseerimisega pääsesid neis mõjule ka nende riikide ja rahvaste poliitilised, majanduslikud ja kultuurialased taotlused, kust oli lähtunud ristiusu levitamine.

Koos sakslastest vallutajatega levis Balti mere äärsetel aladel uus, põhijoontes juba XI sajandi alguseks väljakujunenud autonoomse linna tüüp, mida valitses linnanõukogu — raad — ja mis muu hulgas stabiliseeris ka linnakäsitöölise, esmajoones sakslaste seisundi. Nagu kinnitab mitmete vanemate käsitööharude jagunemine Tallinna mikrotopograafilises plaanis, oli enne skandinaavlaste ja sakslaste vallutust ka siin välja kujunemas kohaliku kogukondliku korra traditsioonidele tuginev käsitöölise territoriaalne vennaskond.

⁶⁹ V. Niitemaa ettekande venekeelne tõlge, lk. 8.

К. КАПЛИНСКИ

О ВОЗНИКНОВЕНИИ РЕМЕСЛЕННЫХ ЦЕХОВ В ТАЛЛИНЕ

Резюме

Раннему периоду ремесленных цехов — от появления первых профессиональных объединений до регламентации их, т. е. периоду, не сохранившему цеховых уставов, до настоящего времени уделялось мало внимания. В Таллине и других староливонских городах цехи возникали и развивались в особых условиях, поскольку во времена завоевания Ливонии и позже здесь появилось много немецких купцов и ремесленников, занявших привилегированное положение. Кроме того, они прибывали из районов, где цеховая система уже сложилась. На этом этапе, как и позднее, цехи создавались «снизу» и возникали стихийно там, где существовали прожиточные условия для большего количества ремесленников, и ощущалась необходимость в защите от конкуренции со стороны пришельцев из других городов или сельских ремесленников. Для регламентации цеха до XVII века, очевидно, было достаточно наличия по крайней мере пяти мастеров.

Отдельные сведения довольно случайного характера о существовании ремесленных цехов и подобных им братств содержатся в древнейших городских книгах. О существовании цехов до появления цеховых уставов в какой-то мере можно судить по сведениям о количестве мастеров, занятых тем или иным ремеслом (табл. 1, 2, 3).

В табл. 1 приведены ремесла и профессии, регламентированные в XIV—XVI веках. В первом столбце отмечены годы первого упоминания ремесла в письменных источниках, во втором — первого упоминания братств или цехов, в третьем — даты регламентации последних. Как видно, многие цехи действовали десятки лет до их официальной регламентации.

Табл. 2 составлена на основе налоговых списков (Schoßliste) конца XIV века и включает те ремесла, где хотя бы в один год количество мастеров достигало по крайней мере пяти. Полу жирным шрифтом выделены годы, когда число мастеров-ремесленников в городских приходах Олевисте и Нигулисте, вместе взятых, позволяло регламентировать цех.

В табл. 3 включены известные количества ремесленников в Таллине начиная с 1312 года, к которому относятся первые письменные сведения о таллинских ремесленниках, до XV века. Число в скобках указывает количество мастеров, работавших уже в предшествовавшее или предшествовавшие десятилетия. Таблица содержит данные о ремесленниках, занятых текстилем и изготовлением одежды, а также о тех профессиях, свидетельствуя о существовании цехов которых относятся к XIV веку. Для сравнения сюда же помещены данные о количестве мастеров регламентированных в конце XIV века ремесел.

Кроме налоговых списков, при составлении таблицы использованы сведения из истории города, опубликованные в печати. Список источников приведен в сноске 66. Поскольку старейший из уставов ремесленных профессиональных организаций Таллина относится к середине или, может быть, даже началу XIV века, а именно — устав портных, важно подчеркнуть, что число мастеров этой профессии уже в 1312—1320 годах позволяло им основать регламентированный цех.

Наличие профессиональных объединений ремесленников в Таллине во второй трети XIV века не вызывает сомнений, на что обращали внимание и другие авторы.

В дополнение к уже известным цехам в налоговом списке прихода Нигулисте за 1369 год мы нашли запись о цехе каменотесов, где как налогоплательщики фигурируют 36 мастеров вместе с цеховыми старейшинами. Там же упоминается о приписании к цеху двух членов магистрата, а это в свою очередь свидетельствует о том, что руководство цеха к 1369 году оформилось в своей классической форме, и о том, что сам цех был основан раньше. До настоящего времени считалось, что история этого цеха начинается в 1402 году, которым помечен его старейший устав. Обнаруженная запись позволяет смелее утверждать, что большая часть каменной архитектуры старого города относится к XIV веку; это неоднократно отмечали в последнее время и некоторые исследователи средневековой архитектуры.

Более активное объединение ремесленников в цехи началось, самое позднее, в середине XIV века. С регламентацией цехов мастера приобретали монопольное положение в рамках соответствующего ремесла. Мастера не немецкого происхождения допускались в цехи, если это не угрожало привилегиям немцев.

Таллинский цех ювелиров закрылся для мастеров не немецкого происхождения с 1393 года, когда был принят его устав и ювелиры окончательно отделились от мастеров по обработке других цветных металлов. В иных кузнечных ремеслах национальные ограничения не наблюдались и после 1393 года.

В истории возникновения таллинских ремесленных цехов прослеживается три основных этапа, для каждого из которых характерны определенные черты и тенденции развития.

1. Предцеховой период, когда постепенно складывались экономические предпосылки для возникновения корпоративного ремесленного производства. Принадлежность горожан к гильдиям и братствам тогда не зависела от профессии. В истории Tallinna этот период охватывает время от основания города до третьей четверти XIII века. Первые профессиональные объединения появились в конце этого периода, очевидно, по инициативе и в интересах самих ремесленников.

2. Ранний период ремесленных цехов начиная с последней четверти XIII века до середины XIV века. Тогда по примеру городов Западной Европы создавались цехи по всем профессиям, где это позволяло количество мастеров. Только в тот период в Tallinne начало укореняться цеховое устройство, сформировавшееся в немецких городах и приспособленное к местным потребностям и условиям. Первые принципы этого устройства прослеживаются в соответствующих предписаниях городского права 1282 года. Вступление в цех еще разрешалось всем работающим по данной профессии мастерам независимо от национальности. Цеховых уставов первых двух этапов не сохранилось, если не считать устава цеха портных, который до сих пор не датирован с достаточной точностью и в силу своих палеографических особенностей может быть предположительно отнесен к первой половине XIV века.

3. Развитый период цеховой системы, когда ремесленники в массовом порядке шли в цехи. Для защиты мастеров от конкуренции, а также для проверки объема продукции по важнейшим ремеслам магистрат для цехов, большинство из которых существовало ранее, принял уставы и тем самым санкционировал цеховой порядок, который складывался постепенно, в соответствии с экономическим и социальным развитием города, причем кульминацию означало принятие уставов. В условиях Ливонии этот период был длительным, но продолжался с середины XIV века до возникновения раннекапиталистических производственных отношений в третьей четверти XVIII века. Причем здесь можно выделить два подпериода, в последнем из них начался распад цехов и появились первые мануфактуры.

Хотя еще в XVII веке появлялось много новых цехов и количество их именно тогда достигло максимума, окончательное оформление цеховой системы неверно относить к этому веку, поскольку по многим ремеслам количество мастеров ранее не позволяло регламентировать цех. По этой же причине в Tallinne в XV—XVI веках было много цехов общего характера, из которых только в XVII веке выделились отдельные ремесла. С XVII века в Tallinne для образования цеха было достаточно трех мастеров.

Богатый документальный материал о развитии городского ремесла в Центральной и Западной Европе уже в XIII—XIV веках позволяет сделать вывод, что окончательное оформление цеховой системы зависело от экономико-географических условий определенной территории, плотности населения и степени разделения труда. В городах Восточной Прибалтики цеховая система возникла и развивалась в интересах обеспечения монопольного положения завоевателей — ремесленников немецкого происхождения — и во избежание конкуренции со стороны местных мастеров. Условия в Tallinne не привлекали в достаточном количестве немецких ремесленников, поэтому мастера не немецкого происхождения допускались в цехи под контролем городского патрициата.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
20/II 1973

K. KAPLINSKI

ÜBER DIE ENTSTEHUNG DER HANDWERKSZÜNFTEN IN TALLINN

Zusammenfassung

Der frühen Periode der Handwerkszünfte — von der Entstehung der ersten gewerblichen Vereinigungen bis zu deren Reglementierung — d. h. derjenigen Periode, die uns keine Zunftstatuten hinterlassen hat, ist bisher wenig Aufmerksamkeit gewidmet worden. In Tallinn und den anderen atlivländischen Städten entstanden und entwickelten sich die Zünfte in besonderen Verhältnissen, da hier noch zur Zeit der Eroberung Livlands und auch später eine große Anzahl deutscher Kaufleute und Handwerker erschien, die eine Vorzugsstellung einnahmen. Sie kamen aus Gebieten, wo das Zunftsystem bereits ausgebildet war. In dieser Periode — wohl auch später — wurden die Zünfte «von unten her» gebildet, sie entstanden spontan an den Orten, wo für eine größere Menge Handwerker gute Lebensbedingungen vorhanden waren und die Notwendigkeit empfunden wurde, sich gegen die Konkurrenz der ländlichen Handwerker oder der Ankömmlinge aus anderen Städten abzusperren. Es scheint, daß vor dem 17. Jh. bereits die Anwesenheit von fünf Meistern eines Fachs die Reglementierung einer entsprechenden Zunft veranlassen konnte.

Die ältesten Dokumente der Stadt überliefern uns bloß fragmentarische Angaben über das Bestehen von Handwerkszünften und sonstigen Vereinigungen dieser Art. Über das Bestehen der Zünfte vor der Abfassung der Zunftstatuten kann in einem gewissen Maße auf Grund der Zahl der in den einzelnen Zweigen beschäftigten Meister geurteilt werden (Tab. 1, 2, 3).

Tab. 1 bringt die Handwerkszweige und Berufe, die im 14. bis 16. Jh. reglementiert worden sind. In der ersten Zahlenreihe finden wir die Jahreszahlen der erstmaligen Erwähnung der betreffenden Handwerkszweige in schriftlichen Quellen, in der zweiten Zahlenreihe die erstmalige Erwähnung der Vereinigungen und Zünfte, in der dritten Zahlenreihe die Daten der Reglementierung der letzteren. Man sieht, daß viele Zünfte bereits Jahrzehnte vor ihrer offiziellen Reglementierung fungierten.

Tab. 2 ist auf Grundlage der Besteuerungslisten (Schoßlisten) aus dem Ende des 14. Jh. zusammengestellt worden. Sie zeigt diejenigen Handwerkszweige, wo die Zahl der Meister mindestens in einem Jahr fünf oder darüber war. Mit halbfetter Schrift sind die Jahreszahlen hervorgehoben worden, in denen die Zahl der Handwerksmeister in den Stadtgemeinden Oleviste und Niguliste (zusammen genommen) es erlaubte, die betreffende Zunft zu reglementieren.

Tab. 3 umfaßt Angaben über die Zahl der Handwerker in Tallinn vom Jahre 1312 (als Tallinner Handwerker erstmalig schriftlich erwähnt wurden) bis zum 15. Jh. Die eingeklammerte Zahl bedeutet die Zahl der Meister, die bereits in den vorangegangenen Jahrzehnten arbeiteten. Die gleiche Tabelle bringt Angaben über Handwerker der Textil- und Konfektionsbranche, sowie über diejenigen Gewerbe, deren Zünfte ins 14. Jh. datiert werden können. Des Vergleichs halber befinden sich hier auch Angaben über die Bestände der am Ende des 14. Jh. reglementierten Gewerbe.

Außer den Besteuerungslisten sind bei der Zusammenstellung der Tabelle bereits veröffentlichte Angaben aus der Geschichte der Stadt ausgenützt worden. Das Verzeichnis der Quellen findet sich in Fußnote 66. Soweit das älteste Statut einer gewerblichen Berufsorganisation — das der Schneider — in die Mitte oder gar in den Anfang des 14. Jh. datiert werden kann, ist es hervorzuheben, daß die Zahl der Schneidermeister es ihnen bereits in 1312—1320 erlaubte, eine reglementierte Zunft zu gründen.

Daß gewerbliche Berufsorganisationen in Tallinn bereits im zweiten Drittel des 14. Jh. zweifellos existierten, wird auch von anderen Verfassern bestätigt.

Außer den früher bekannten Zünften finden wir in der Besteuerungsliste der Gemeinde Niguliste fürs Jahr 1369 Aufzeichnungen über eine Zunft der Steinhauer, wo 36 Steinhauermeister nebst Zunftältesten als Steuerzahler figurieren. Dasselbst finden wir einen Vermerk darüber, daß zwei Mitglieder des Magistrats in die Zunft aufgenommen worden waren. Das Letztere ist wiederum ein Beweis, daß die in Rede stehende Berufsorganisation zum Jahre 1369 die klassische Zunftform annahm, tatsächlich aber schon früher gegründet worden war. Bisher setzte man den Anfang der Geschichte dieser Zunft ins Jahr 1402, welche Jahreszahl ihr ältestes Statut trägt. Die jetzt entdeckten Aufzeichnungen erlauben es, mit größerer Gewißheit zu behaupten, daß der große Teil der steinernen Baudenkmäler der Altstadt aus dem 14. Jh. stammt. Die gleiche Behauptung ist in letzterer Zeit auch von einigen Forschern der mittelalterlichen Baukunst wiederholt geäußert worden.

Die aktivere Bildung der Handwerkszünfte fällt spätestens in die Mitte des 14. Jh. Die Reglementierung verlieh den Meistern innerhalb ihres Handwerks eine Monopolstellung. Undeutsche Meister wurden insofern aufgenommen, inwiefern dieses die Vorrechte der deutschen nicht verletzte.

Die Tallinner Zunft der Goldschmiede nahm seit 1393 keine undeutschen Meister mehr auf: es war das Jahr, als das Statut der Goldschmiede bestätigt wurde und sie sich von den anderen Schmieden endgültig lostrennten. Bei den anderen Schmieden gab es auch nach 1393 keine nationalen Restriktionen.

Bei der Entstehung der Tallinner Handwerkszünfte können drei grundlegende Etappen verfolgt werden, die besondere Charakterzüge und Entwicklungstendenzen aufweisen.

1. Die Periode vor der Bildung der Zünfte, als allmählich die wirtschaftlichen Voraussetzungen einer korporativen handwerklichen Produktion entstanden. Die Angehörigkeit der Städter zu Gilden und Genossenschaften war noch nicht von dem Beruf bedingt. In der Geschichte der Stadt Tallinn umfaßt diese Periode die Zeitspanne von der Gründung der Stadt bis zum dritten Viertel des 13. Jh. Die ersten Berufsvereinigungen entstanden am Ende dieser Periode, wohl auf Anregung und im Interesse der Handwerker selbst.

2. Die frühe Periode der Handwerkszünfte — vom letzten Viertel des 13. Jh. bis zur Mitte des 14. Jh. Nach dem Vorbild der westeuropäischen Städte wurden — wo die Zahl der Meister es zuließ — Zünfte der verschiedenen Berufsweige gebildet. Erst in dieser Periode begann die Zunftordnung sich in Tallinn einzubürgern; es war die in deutschen Städten herausgebildete und an die örtlichen Anforderungen und Verhältnisse angepaßte Ordnung. Ihre ersten Prinzipien können in den diesbezüglichen Vorschriften des Stadtrechts von 1282 verfolgt werden. Alle Meister des einen oder des anderen Handwerks

konnten damals — ungeachtet ihrer Nationalität — der Zunft beitreten. Zunftstatuten der beiden früheren Perioden sind nicht erhalten; eine Ausnahme bildet das Statut der Schneiderzunft, das zwar bisher nicht genau datiert werden kann, jedoch nach seinen paläographischen Merkmalen vermutlich in die erste Hälfte des 14. Jh. gehört.

3. Die entwickelte Periode des Zunftsystems — als die Handwerker massenhaft den Zünften beitraten. Mit dem Ziel, die Meister vor der Konkurrenz zu schützen und den Umfang der Produktion der wichtigsten Handwerkszweige zu kontrollieren, bestätigte der Magistrat die Statuten der Zünfte, deren Mehrzahl bereits früher existierte. So wurde also die Zunftordnung sanktioniert, die sich nach und nach — mit der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung der Stadt — gebildet hatte; die Bestätigung der Statuten bedeutete den Kulminationspunkt dieses Prozesses. In den Verhältnissen Livlands war es eine lange Periode, sie dauerte von der Mitte des 14. Jh. bis zur Entstehung frühkapitalistischer Produktionsverhältnisse im dritten Viertel des 18. Jh. Übrigens gab es hierbei zwei Unterperioden; in der zweiten Unterperiode begann der Zerfall der Zünfte und bildeten sich die ersten Manufakturen.

Obgleich noch im 17. Jh. zahlreiche neue Zünfte entstanden und ihre Zahl gerade damals ihr Maximum erreichte, wäre es nicht richtig, die endgültige Formierung des Zunftsystems in dieses Jahrhundert zu setzen, da doch bei vielen Handwerkszweigen die Zahl der Meister es früher nicht erlaubte, diese Handwerkszweige zu reglementieren. Aus demselben Grund gab es in Tallinn im 15. und 16. Jh. viel Zünfte allgemeinen Charakters, welche erst im 17. Jh. in spezialisierte Zünfte zerfielen. Seit dem 17. Jh. konnten bereits drei Meister eine Zunft begründen.

Das reiche urkundliche Material über die Entwicklung des städtischen Handwerks in Mittel- und Westeuropa seit dem 13.—14. Jh. erlaubt es zu schließen, daß die endgültige Reglementierung des Zunftwesens von den wirtschaftlich-geographischen Verhältnissen eines jeden Territoriums, von der Bevölkerungsdichte und vom Grad der Arbeitsteilung abhing. In den Städten des östlichen Baltikums entstand und entwickelte sich das Zunftwesen im Interesse der Monopolstellung der Eroberer — der Handwerker deutscher Herkunft — und mit dem Ziel, die Konkurrenz der örtlichen, einheimischen Handwerker niederzuhalten. Die in Tallinn herrschenden Verhältnisse sagten den deutschen Handwerkerkern weniger zu, weswegen auch undeutsche Meister unter der Kontrolle des städtischen Patriziats in die Zünfte aufgenommen wurden.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 20. Febr. 1973